

VEKÂLET TEORİSİ BAĞLAMINDA DENETİM FAALİYETLERİNİN VE KONTROL SİSTEMLERİNİN YÖNETİM RİSKİNE ETKİSİ: KÜÇÜK VE ORTA BOY İŞLETMELERDE BİR UYGULAMA*

Özlem ÖNER**

Dr. Öğr. Üyesi Metin UYAR***

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Muhasebe Bilim
Dünyası Dergisi
Özel Sayı 2018; 20, ös66- ös91

ös
66

ÖZ

Çalışma, vekâleten yönetilen şirketlerde yönetimsel risklerin azaltılması hususunda muhasebe denetimi ve kontrol sistemlerinin etkisinin belirlenmesi amacıyla küçük ve orta boy işletmeler üzerinde uygulanmıştır. Araştırma “yüzyüze anket tekniği” ile gerçekleştirilmiştir. İstanbul içerisindeki 206 işletmeye, sosyodemografik bilgileri edinmeyi amaçlayan 12 soru ile birlikte, kontrol sistemlerini ve riskleri gerçekleyen 5’li likert tipi 42 adet soru sorulmuştur. Kontrol sistemlerini iç kontrol ve dış denetim olmak üzere ikiye ayırıp, riskleri ise operasyonel, finansal ve yönetimsel olmak üzere üçe ayırıp, kontrol sistemlerinin riskleri azaltıp azaltmadığı araştırılmıştır. Sonuç olarak; dış denetimin yönetimsel riski azalttığı hipotezi reddedilmiş olup, diğer tüm hipotezler kabul edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda uygulayıcılara ve araştırmacılara yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vekalet Teorisi, Yönetim Riskleri, İç Kontrol, İç Denetim, Dış Denetim

JEL Sınıflandırması: M40, M41, M42, M49

* Makale gönderim tarihi: 17.06.2018; kabul tarihi: 06.08.2018.

13-15 Eylül 2018 tarihlerinde MODAV tarafından Nevşehir’de düzenlenen 15. Uluslararası Muhasebe Konferansı’nda bildiri olarak sunulmuş bu çalışma, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı’nda Dr. Öğr. Üyesi Metin Uyar danışmanlığında Özlem Öner tarafından tamamlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Amasya Üniversitesi, Amasya, ozlemcakmak-60@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-0986-4118.

*** İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul, meuyar@gelisim.edu.tr, orcid.org/0000-0002-9773-9340.

Atıf: Öner, Ö. ve Uyar, M. (2018). Vekâlet teorisi bağlamında denetim faaliyetlerinin ve kontrol sistemlerinin yönetim riskine etkisi: küçük ve orta boy işletmelerde bir uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20 (Özel Sayı), ös66- ös91

THE IMPACT OF AUDITING ACTIVITIES AND CONTROL SYSTEMS ON MANAGEMENT RISKS IN CONTEXT OF PROXY THEORY: AN IMPLEMENTATION IN SMALL AND MEDIUM SIZED ENTERPRISES

ABSTRACT

The study was conducted on small and medium-sized enterprises which are managed as proxy in order to determine the impacts of accounting audit and control systems on reducing managerial risks. The research was carried out with the “face-to-face survey technique”. 206 questionnaires were distributed to the firms in Istanbul were asked about 12 questions aimed at obtaining sociodemographic information and 42 questions about the likelihood of 5 types of control systems and risks. Control systems were divided into internal control and external control and risks were classified as operational, financial and managerial, and investigated whether control systems reduced risks. As a result; the hypothesis that external control reduces the managerial risk was rejected and all other hypotheses were accepted. Suggestions for practitioners and researchers have been developed in the obtained findings.

Keywords: Proxy Theory, Management Risks, Internal Control, Internal Auditing, External Auditing

JEL Classification: M40, M41, M42, M49

1. GİRİŞ

Bu çalışma vekaleten yönetilen firmalarda muhasebe denetiminin ve kontrol sistemlerinin yönetim riski üzerindeki etkini ampirik olarak belirlemeyi amaçlamaktadır. Vekâlet teorisi, işi yapan bir taraf (vekil) ile iş yapma konusunda yetki veren diğer taraf (asil) arasındaki ilişkileri inceleyen bir teori olup, günümüz büyük ölçekli şirketleri göz önüne alındığında; getirileri ve götürüleri konusunda ciddi bir araştırmayı hak eden ve önem arz eden bir husus olduğu aşikârdır. Vekil ile yönetilen şirketlerde; yöneticinin esas amacı olan kârı maksimize etmek ve korumak için hissedarların isteklerini göz ardı edebilmektedirler. Bu yönetici ve hissedarların farklı amaçları sürecinde ortaya çıkan ve firma değerinin düşmesine neden olan maliyetler, vekâlet maliyetleri olarak tanımlanır.

İşletmelerin yönetimi sürecinde; işletmelerin amaçlarına ulaşmasını sağlamak amacıyla uyguladıkları politika ve prosedürler kontroller olarak ifade edilir. Bu politika ve prosedürler; güvenilir finansal bilgilerin zamanında hazırlanması, hata ve yolsuzlukların ortaya çıkarılması, önlenmesi, varlıkların korunması, muhasebe kayıtlarının eksiksiz ve doğru bir biçimde yapılması, yönetim politikalarına bağlılığın sağlanması da dâhil olmak üzere işletme faaliyetlerinin düzgün ve verimli olarak yürütülmesi amaçlanarak işletme yönetimi tarafından saptanmış amaçlara ulaşılmasına yardımcı olmak için yönetim tarafından kabul edilmektedirler. Yönetimler, bu kontrolleri işletme içerisinde görevlendirecekleri personeller tarafından yaptırabileceği gibi (iç kontrol), işletme dışı bağımsız denetçiler tarafından da hem bu iç kontrol sürecini, hem

de işletmenin finansal verilerinin denetlenmesini sağlayabilirler. Kontrol ve denetimin başarılı işletmeni yönetsel riskleri belirlemesine ve etkilerini azaltmasına yardımcı olur.

Çalışmada; vekâlet teorisi bağlamında kontrol sistemlerinin yönetim riskine etkisi hakkında vekillerin bakış açılarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde; vekâleten yönetilen küçük ve orta boy işletmelere; anket çalışması uygulanarak, iç kontrol sistemleri ve yönetsel risklerle ilgili sorular sorulmuş olup, ilişkileri incelenmiştir. Öncelikle detaylı bir literatür taraması yapılarak kavramsal çerçeve geliştirilmiştir. Sonrasında ise KOBİ'lere yönelik uygulamalı bir analiz üzerinden araştırmanın teorik yapısının doğruluğu test edilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Vekâlet Teorisi

Vekâlet kuramı, işi yapan bir taraf (vekil) ile iş yapma konusunda yetki veren diğer taraf (asil) arasındaki ilişkileri modellemek üzere geliştirilen bir teori olup, 1988 yılında yaptığı çalışmalarla Eisenhardt, asil (principal) ve vekil (agency) arasındaki ilişkiyi ekonomi alanında da inceleyerek farklı bir bakış açısı sunmuştur. Eisenhardt; vekâlet teorisinin daha çok muhasebe, ekonomi, siyaset bilimleri, finans, örgütsel davranış pazarlama ve sosyoloji alanlarında kullanıldığını belirtmektedir. Bununla birlikte taraflardan birinin belli bir görevi yerine getirmesi için bir başka kişiyi yetkilendirdiği her durum olarak tanımlanabilmektedir.

Ross'un (1973) tanımında da; "*Vekâlet ilişkisi, sosyal etkileşimin en eski ve en yaygın kullanılan türlerinden biridir. İki ya da daha fazla kişi arasında ortaya çıkan kişilerden birinin vekil olarak atandığı ve diğeri için çalıştığı, diğerlerinin de asil olarak tanımlanıp karar alma sürecinde rol aldığını ifade eder.*" Modern şirketlerde bu yükümlülükler belirli bazı sözleşmeler aracılığıyla yerine getirilmektedir. Bu yüzden de çoğu zaman işletme sahiplerinin çıkarlarıyla çatışabilecek kişisel amaç ve hedefleri bulunan kişiler olarak kabul edilmektedirler. Buna bağlı olarak da, şirket sahipleri, yöneticilere teslim ettikleri kaynakların etkin ve verimli olarak kullanıldıkları konusunda endişe duymaktadırlar. Şirket sahipleri, her ne kadar endişe duyuyor olsalar da, genellikle yöneticilerin görevlerini layıkıyla yapıp yapmadıkları konularında yeterli değerlendirmeleri yapacak zamanları veya teknik bilgi ve becerileri yoktur (Özyılmaz ve Ölçer 2008, 183-184).

2.2. İç Kontrol

Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsünün 1999 yılında yaptığı tanıma göre; "*İç kontrol bir örgüt yönetiminin ayrılmaz bir parçası olup; faaliyetlerde etkinlik ve verimlilik, bütçenin uygulanması, finansal tablolar ile ilgili raporlar dâhil olmak üzere finansal raporlama ve iç ile dış kullanıma ilişkin diğer raporların güvenilirliği, yürürlükteki yasalara ve düzenlemelere uygunluk amaçlarının gerçekleştirilmesi konusunda makul bir güvence sağlayan, organizasyon faaliyetlerinde devamlılık temelinde bir seri eylem ve aktivite olan mutlak olmayan fakat makul güvence sağlayan organizasyon yönetiminin önemli bir parçasıdır*" (Demirbaş 2005, 167-168). Krause ve Tse (2016)'da belirtildiği üzere, etkin bir risk yönetiminin olması firma değerini artırmaktadır. Ancak etkin bir risk yönetim yapısı firmanın iç kontrol mekanizmasından bağımsız değildir. Bu bağlamda iç kontrol firmanın riskini etkileyerek firma değerini artırmakta veya

azaltmaktadır. Bir işletmede iç kontrol sisteminin dizaynı ve işletilmesi işletme yönetiminin sorumluluğunda olduğundan, oluşturulacak bu sistem, hem iç denetim ve hem de bağımsız dış denetim faaliyetleri üzerinde etki edecektir (Güredin 1999, 123). Denetlenecek olan muhasebe kayıtlarının, bilgi ve belgelerin doğruluğu ve güvenilirliği işletmedeki iç kontrol sisteminin varlığına ve etkin olarak çalışıp, çalışmadığına bağlı olup, etkin bir iç kontrol sistemine sahip olan işletmelerde finansal verilerin güvenilir olma olasılığı artacak ve dolayısıyla denetim riski azalmaktadır (Sun ve Su 2018, 13).

2.3. İç Denetim

İç denetim, işletme faaliyetlerinin ve uygulayıcılarının yaptıkları işlerin uygunluk ve etkinliğinin finans, muhasebe ve diğer tüm konulardaki kontrollerin ne derece sağlıklı yapıldıklarının araştırılıp üst yönetime rapor edilmesidir (Tuan ve Sağlar 2004, 2). Soın ve Collier (2013)'e göre muhasebe sistemi ile entegre olmuş bir iç denetim mekanizması firma başarısını artıran önemli bir değişkendir. Alagöz (2008)'e göre iç denetim güvence ve danışma kavramları üzerinden hareketle, işletme faaliyetlerini incelemek ve değerlendirmek sorumluluğundan, geliştirmek ve değer katmak sorumluluğuna taşımaktadır. İç denetim faaliyeti, işletmenin kendi bünyesinde kurulmuş olan iç denetim biriminde çalışan ve o işletmenin bir elemanı olan iç denetçiler tarafından gerçekleştirilmektedir (Oksay ve Acar 2007, 27). Öte yandan kontrol ile iç denetim arasında önemli farklar bulunmaktadır. Kontrolün, iç denetimin fonksiyonunu sağlayamadığı gibi, iç denetim de kontrolün fonksiyonunu sağlayamamaktadır (Hepworth 2002, 1). İç denetim yönetime yönelik bir hizmet olup, iç kontrolün incelenip değerlendirilmesi ve en üst yöneticiye güvence sağlaması iç denetim işlevleri içerisindedir. İç denetimin yalnızca finansal kontrolü kapsamakla kalmaz, iç kontrolün bütün yönlerini de kapsamaktadır. Etkin bir iç kontrol sisteminin oluşturulması, bu sistemin gerektiği şekilde işletilmesi ve izlenmesi yönetimin sorumluluğu altındadır (Korkmaz 2007, 8). Shanmugam ve diğerleri (2012)'ye göre etkin iç denetim çalışmaları, firma riskini azaltarak işletmeni başarısını direkt olarak güçlendirmektedir. Benzer bulgular Dubihlela ve Nqala (2017)'de yer almaktadır. Buna göre iç kontrolün yapısı ve başarısı firmaların risk kökenli performansları üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

2.4. Bağımsız Dış Denetim

Toplumun gelişip büyümesi, ekonomik yapının gittikçe daha da karmaşık bir hal alması güvenilir bilgi elde etmenin önemini büyük ölçüde artırmaktadır. Kiema ve diğerleri (2015), iç denetimin etkisi kadar dış denetiminde işletmelerin performansı üzerinde etkili olan önemli bir faktör olduğunu meta analiz sonucunda ortaya koymaktadır. Alınacak ekonomik kararlar doğrudan doğruya elde bulunan geçerli bilgilere dayandırılmakta olduğundan, amaçlara uygun ve tutarlı kararlar alabilmek için yararlanılacak bilgilerin geçerli ve güvenilir olması gerekmektedir. Güvenilir olmayan bilgiler üzerinden alınacak kararlar, kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılmamasına yol açarak hem topluma hem de karar alıcıların bizzat kendilerine zarar vermektedir. Bu yüzden gerek yatırımcılar, gerekse karar alıcılar finansal bilgilerle işletme başarısının ölçülmesinde kullanılan bilgilerde bağımsız bir güvence aramaktadırlar (Sağlar ve Tuan 2009, 349).

2. 5. Yönetim Riski

Risk, Türk Dil Kurumu'nda "zarara uğrama tehlikesi" olarak tanımlanmıştır. İşletmelerin karşılaşılabileceği işletme riskleri, yani yönetim riskleri de, genel hatlarıyla, finansal risk, operasyonel risk ve yönetsel riskler şeklinde gruplandırılabilir. Falkner ve Hiebl (2015)'e göre risk yönetiminin doğru olarak değerlendirilmesi, organize edilmesi ve uygulanması bir sistem olarak ele alınmalı ve firma yönetimleri tarafından hayata sistematik olarak geçirilmelidir. İşletmelerin, finansal piyasalardaki dalgalanmalardan kaynaklanan faiz, kur ve hisse senedi fiyat değişmelerine bağlı olarak ortaya çıkan riskler nedeniyle oluşan zarar olasılığı olarak tanımlanabilir. Finansal riskler, Likidite Riski, Faiz Oranı Riski ve Kur Riskinden oluşmaktadır (İşletme Risk Yönetimi). Finansal risklerin yönetiminde kurumsal risk yönetiminin etkisini ele alan Yang ve diğerleri (2018), risk ve denetimin birbirinden ayrılmaz iki kavram olduğunu ve firmaların operasyonel başarısına etki eden önemli etkenler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Nitekim Al-Shbail ve Turki (2017)'de KOBİ'lere yönelik yapılan detaylı değerlendirmede iç denetimin etkin olması sayesinde firmalarda risk kontrolünün daha mümkün olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde Brustbauer (2016) kurumsal risk yönetiminin yerleşik olduğu KOBİ'lerde hedeflenen sonuçlara ulaşmanın daha mümkün olduğu vurgulanmaktadır.

Operasyon riskinin tümünü belirlemek veya tespit etmek neredeyse imkânsızdır. Operasyonel riskler; personel riski, teknolojik riskler, organizasyon riski ve dış riskler alt başlıklarında incelenmektedir (Boyacıoğlu 2003, 7).

Yukarıda sıralanan durumlar işletmelerle ilgili ilk akla gelen sorunlardır. Ekonomik kriz veya durgunluk dönemlerinde, işletmelerin krizlere veya durgunluklara ayak uyduramamaları, işletmenin mali başarısızlığa uğraması sonucunu doğurmaktadır. İşletmenin sürekli zarar açıklaması, buna bağlı olarak da işletme sahipleri tarafından kapatılması veya vadesi gelen borçlarını ödeyemeyerek iflas etmesi mali başarısızlığın yol açacağı durumlardır. Bu her iki durum da, kriz ve durgunluk dönemlerinde karşılaşma olasılığı daha fazla olan durumlardır. İşletmelerin mali başarısızlıklara karşı savunmalarını yıpratın bazı etmenler yukarıda sıralanmıştır. Bunun yanı sıra, bazı yönetsel hatalar da mali başarısızlığa sebep olmaktadır. İşletme kendi içerisinde ne kadar kuvvetli olursa olsun, bahsi geçen yönetim hataları işletmenin kriz ve durgunluk dönemlerinde mali başarısızlıkla sonuçlanmasını kolaylaştırmaktadır. Zoghi (2017)'de yer alan Türk KOBİ'lerine yönelik değerlendirmeler yukarı da yer alan görüş ve incelemelerle benzerlik taşımakta ve güçlü bir risk yönetim yapısı olan firmaların riske karşı korunaklı hale gelmelerinin mümkün olduğunu belirtmektedir.

3. UYGULAMA METODOLOJİ VE BULGULAR

3.1. Örneklem ve Soru Formunun Hazırlanması

Çalışma vekâlet teorisi bağlamında, kontrol sistemlerinin yönetim riski üzerine etkisini tespit etmek amacıyla küçük ve orta boy işletmeler üzerinde uygulanmıştır. Araştırma kantitatif araştırma tekniklerinden "yüzyüze anket tekniği" ile 2017 yılı içerisinde yaklaşık 6 aylık bir süre zarfında gerçekleştirilmiştir. Veri elde etmek amacıyla İstanbul'da faaliyet gösteren

küçük ve orta boy işletmelerin tamamı ana kütle olarak kabul edilmiştir. Ancak zaman, maliyet ve erişim gibi kısıtlar (limitler) nedeniyle tesadüfi örnekleme yoluna gidilerek 1000 kadar küçük ve orta boy işletme örneklem olarak alınmıştır. Uygun yönetici bulunmaması ya da görüşmenin kabul edilmemesi gibi nedenlerle 206 işletme ile görüşme tamamlanmıştır. Araştırmanın saha aşamasında amaç ve kapsam bölümünde yer alan konuları kapsayan, pilot çalışması ile test edilmiş, uygulaması yaklaşık 30 dakika süren standart bir soru formu kullanılmıştır. Araştırmanın görüşmeleri süpervizörler denetiminde deneyimli ve çalışma ile ilgili kapsamlı bir eğitim çalışmasından geçirilmiş anketörler tarafından gerçekleştirilmiştir. Ankette, işletmelerin ve yöneticinin yaşı, çalışan kişi sayısı, vekilin eğitim durumu ve unvanı, işletmenin faaliyet gösterdiği sektör, vekilin yönetimindeki yönetici sayısı ve bu yöneticilerin işe alınmasına katkıları, yöneticilerin seçiminde göz önünde bulundurulmuş kriterler, iç denetim birimi olup olmaması ve birimdeki çalışan sayısı, kullanılan iç denetim mekanizmaları gibi verileri tanımlayacak 12 soru ile birlikte, kontrol sistemlerini ve riskleri gerçekleyen 5'li likert tipi 42 adet soru sorulmuştur. Anket soruları özgündür. Risk ve kontrol sistemleri ölçeğine ilişkin soruları içeren kısım, likert ölçeğine göre hazırlanmış, “kesinlikle katılıyorum”, “katılıyorum”, “kısmen katılıyorum”, “katılmıyorum”, “kesinlikle katılmıyorum” şeklinde düzenlenip, yöneticilerin katılım düzeyi sorgulanmıştır. Tablo 1, katılımcılara ait tanımlayıcı değerleri yansıtmaktadır.

İşletmede çalışan kişi sayıları incelendiğinde; 1-20 kişi çalıştıran %35,4 (n=73), 21-40 kişi çalıştıran %21,4 (n=44), 41-60 kişi çalıştıran %12,6 (n=26), 61-80 kişi çalıştıran %11,7 (n=24), 81-100 kişi çalıştıran %10,2 (n=21) ve 100 ve üzerinde kişi çalıştıran %8,7 (n=18) oranında işletme saptanmıştır.

Tablo 1. İşletme ve İşletme Görevlisinin Tanımlayıcı Özelliklerine İlişkin Dağılımlar

İşletme yaşı (yıl)	Min-Mak (Medyan)	1-95 (15)
	Ort±Ss	17,49±12,74
İşletme görevlisinin yaşı (yıl)	Min-Mak (Medyan)	20-65 (39)
	Ort±Ss	40,09±10,57
İşletme görevlisinin eğitim durumu; n (%)	İlköğretim	11 (5,3)
	Lise	54 (26,3)
	Ön lisans	18 (8,7)
	Lisans	102 (49,5)
	Lisansüstü	21 (10,2)
İşletme görevlisinin unvanı; n (%)	Genel Müdür	38 (18,5)

	Genel Müdür Yrd.	39 (18,9)
	Müdür	69 (33,5)
	Müdür Yrd.	33 (16,0)
	Satın Alma Sorumlusu	22 (10,6)
	İşletme Sahibi	3 (1,5)
	Muhasebeci	1 (0,5)
	Teknoloji Uzmanı	1 (0,5)
İşletmede çalışan kişi sayısı; n (%)	1-20 kişi	73 (35,4)
	21-40 kişi	44 (21,4)
	41-60 kişi	26 (12,6)
	61-80 kişi	24 (11,7)
	81-100 kişi	21 (10,2)
	≥100 kişi	18 (8,7)

Çalışmaya katılan görevlilerin %47,1'inin (n=97) altında 1-3 idareci, %40,3'ünün (n=83) altında 4-6 idareci, %8,7'sinin (n=18) altında 7-9 idareci, %3,4'ünün (n=7) altında 10'dan daha fazla idareci çalışmakta olup; %0,5'i (n=1) cevap vermemiştir. Yönetici alımında katkı sağlama durumları incelendiğinde; "Karar tamamen bana aittir" deme oranı %26,2 (n=54), "Karar üzerinde etkim vardır" deme oranı %54,4 (n=112), "Karar üzerinde hiçbir etkim yoktur" deme oranı %3,9 (n=8), "İnsan kaynakları departmanı tarafından seçilmektedir" deme oranı %15,5 (n=32) saptanmıştır.

Tablo 2. İç Denetim Özelliklerine İlişkin Dağılımlar

İşletmede iç denetim bölümü durumu; n (%)	Evet	197 (95,6)
	Hayır	9 (4,4)
•Yönetici denetlemede kullanılan iç	Geri bildirim ve raporlama	153 (74,3)

denetim mekanizmaları; n (%)	Bağımsız denetleme	17 (8,3)
	Performans denetleme	95 (46,1)
	Gözlem	110 (53,4)
İç denetim çalışmalarında görev alan çalışan sayısı; n (%)	1-3 kişi	64 (31,1)
	4-6 kişi	79 (38,3)
	7-9 kişi	36 (17,5)
	10'dan fazla kişi	14 (6,8)
	Cevap yok	13 (6,3)

- Birden çok seçim yapılmıştır.

3.2. ANALİZ VE BULGULAR

Tablo 2 işletmelerde denetime dair öncül tespitleri göstermektedir. İşletmelerin %95,6'sında (n=197) iç denetim bölümü bulunmaktadır. Yönetici denetlemede kullanılan iç denetim mekanizması olarak; %74,3'ü (n=153) geri bildirim ve raporlama, %8,3'ü (n=17) bağımsız denetleme, %46,1'i (n=95) performans denetleme ve %53,4'ü (n=110) gözlem tercih etmektedir. İç denetim çalışmalarında; işletmelerin %31,1'inde (n=64) 1-3 kişi, %38,3'ünde (n=79) 4-6 kişi, %17,5'inde (n=36) 7-9 kişi, %6,8'inde (n=14) 10'dan fazla kişi görev almaktadır.

Kontrol sistemlerine ait faktör yapısı aşağıda yer alan Tablo 3'te bulunmaktadır.

Tablo 3. Faktör Analizi Ağırlıkları

	Faktörler	
	1	2
Dış Denetim, risklere karşı eylem planları oluşturmasına etki eder.	0,303	
Dış Denetim bir işletmede, finansal ve operasyonel bilginin doğru ve güvenilir olup olmadığının belirlenmesini sağlar.	0,327	
Dış Denetim bir işletmede, tatmin edici standartların belirlenip belirlenmediğini tespit eder.	0,649	
Dış Denetim bir işletmede, dış düzenlemelerin ve belirlenmiş olan dış politikaların uygulanıp uygulanmadığının belirlenmesini sağlar.	0,496	
Dış Denetim; işletme içi ve dış iletişimin yeterliliğini belirler.	0,405	
Kurumsal Risk Yönetimi; kurum misyon ve hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkı sağlar.	0,730	
Kurumsal Risk Yönetimi; kamuoyunun kuruma olan güveninin artmasını sağlar.	0,716	
Kurumsal Risk Yönetimi; kaynak israfını önler.	0,795	

Kurumsal Risk Yönetimi; riskleri makul seviyede tutma ve olumsuz etkilerinden korunma olasılığı tanır.	0,852	
Kurumsal Risk Yönetimi; sürpriz ve kayıpları en aza indirir.	0,863	
Kurumsal Risk Yönetimi; risk odaklı bir yaklaşımla, hızlı ve etkili karar almaya yardımcı olur.	0,784	
Yeterli bir kontrol sistemi oluşturulamaması işletmeyi risklere karşı savunmasız bırakır.	0,814	
Kontrol araçlarının çeşitliliği işletme geleceğini ve iç kontrol etkinliğini olumlu etkiler.		0,483
İç denetçiler; karar vermede ve risklerin azaltılmasında yönetime destek olurlar.		0,647
İşletmenin faaliyetlerinin ve etkinliğinin objektif olarak belirlenmesi için iç denetimin varlığı zorunludur.		0,678
Yönetimlerin, iç denetim departmanını ve sistemini benimsemesi riskleri azaltacaktır.		0,725
İşletmenizde iç denetim raporları, planlama ve karar alma aşamasında etkilidir.		0,544
İç denetim, risklerin ortaya çıkma olasılıkları ve olası etkilerini yılda en az bir kez analiz etmelidir.		0,444
İç Denetim bir işletmede, tatmin edici standartların belirlenip belirlenmediğini tespit eder.		0,625
İç Denetim bir işletmede, dış düzenlemelerin ve belirlenmiş olan iç politikaların uygulanıp uygulanmadığının belirlenmesini sağlar.		0,696

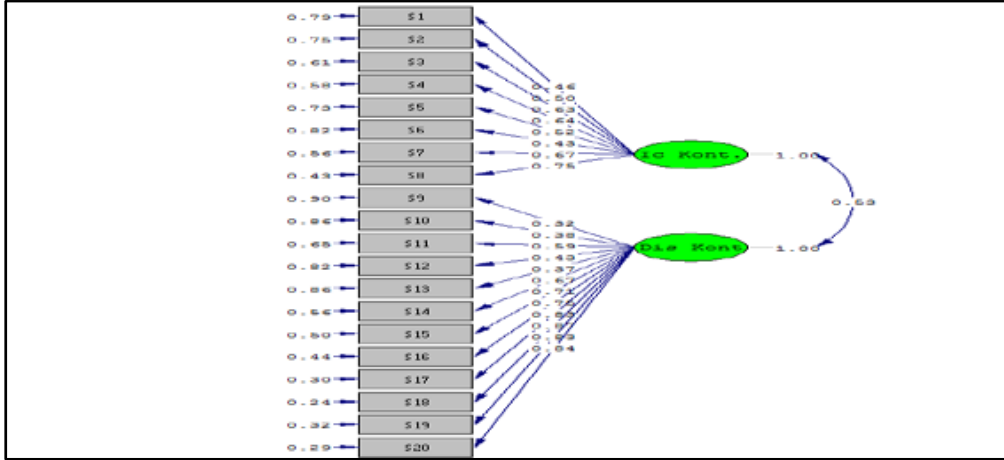
Faktör analizi sonucunda iç kontrol ve dış denetim olarak iki ayrı faktörün bulunduğu görülmüştür. Bu 2 faktör ölçeğin varyansının %46,5'ini açıklamaktadır. Analiz sonucunda elde edilen varyans oranları ne kadar yüksekse, ölçeğin faktör yapısı da o kadar güçlü olmaktadır. Kontrol Sistemleri anketinin iç tutarlılığının incelenmesi sonrasında $\alpha = 0,892$ güvenilirlik değeri elde edilmiştir. Bu ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Tablonun Madde Silindiğinde Cronbach Alfa değerleri incelendiğinde herhangi bir maddenin faktörden çıkarılmasının güvenilirliği arttırmayacağını göstermektedir. Bu çerçevede 20 maddelik faktör yapısı korunmuştur. Toplam ölçeğin ve alt boyutların Cronbach Alfa iç tutarlılık değerleri incelendiğinde Dış denetim faktörü için 0,887; İç kontrol faktörü için 0,795 ve toplam ölçek için 0,892 olarak saptanmıştır. Tablo 4 kontrol sistemlerine ait ölçek sonuçlarını cronbach's alpha değerini göstermektedir.

Tablo 4 kontrol sistemlerine ait ölçek sonuçlarını cronbach's alpha değerini göstermektedir.

Tablo 4. Kontrol Sistemleri Ölçek Puanlarının Dağılımı

	Soru Sayısı	Min-Mak (Medyan)	Ort±Ss	Cronbach's Alpha
Dış denetim	12	2,2-5 (4,5)	4,43±0,42	0,887
İç kontrol	8	3,4-5 (4,4)	4,38±0,39	0,795
Toplam	20	3,4-5 (4,4)	4,40±0,35	0,892

Kontrol Sistemleri ölçeğine ilişkin 2 alt boyutu oluşturan soruların, doğrulayıcı faktör analizi sonucundaki standartlaştırılmış yükleri Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonucunda Elde Edilen Standartlaştırılmış Yükler

Tablo 5. Kontrol Sistemleri Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizine Ait Uyum Ölçüleri

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Modelin Sonuçları	Uyum
RMSEA	$0 < \text{RMSEA} < 0,05$	$0,05 \leq \text{RMSEA} \leq 0,10$	0,10	Kabul edilebilir
NFI	$0,95 \leq \text{NFI} \leq 1$	$0,90 \leq \text{NFI} \leq 0,95$	0,95	Kabul edilebilir
CFI	$0,97 \leq \text{CFI} \leq 1$	$0,95 \leq \text{CFI} \leq 0,97$	0,95	Kabul edilebilir
IFI	$0,97 \leq \text{IFI} \leq 1$	$0,95 \leq \text{IFI} \leq 0,97$	0,95	Kabul edilebilir
RFI	$0,90 \leq \text{RFI} \leq 1$	$0,85 \leq \text{RFI} \leq 0,90$	0,86	Kabul edilebilir
χ^2/df	$0 \leq \chi^2/df \leq 2$	$2 \leq \chi^2/df \leq 3$	3,00	Kabul edilebilir

Tablo 5'te yer alan uyum değerleri incelendiğinde;

Tablo 5 araştırma modeline ilişkin uyum indislerini tarif etmektedir. RMSEA uyum ölçümü 0,10 olup, kabul edilebilir uyum göstermektedir. Diğer uyum ölçülerinden NFI, CFI, IFI, RFI ölçümleri de kabul edilebilir uyum göstermektedir. Buna göre uyum ölçülerinin kabul edilebilir uyum göstermeleri ayrıca düzeltilmeli ki-kare değerinin de kabul edilebilir uyum göstermesi, verilerin kabul edilebilir uyuma sahip olduğu ve modelin istatistiksel olarak anlamlı ve geçerli olduğunu göstermektedir. Tablo 6 ise iç kontrol ve dış denetim dair ortalamaların karşılaştırmasını göstermektedir.

Tablo 6. Tanımlayıcı Özelliklere Göre İç Kontrol ve Dış Denetim Sistemleri Puanlarının Değerlendirmesi

			İç Kontrol	Dış Denetim
			Ort±Ss (Medyan)	Ort±Ss (Medyan)
İşletme yaşı (yıl)	r	206	0,068	0,057
	p		0,331	0,413
İşletme görevlisinin yaşı (yıl)	r	206	0,097	0,111
	p		0,166	0,113

İşletme görevlisinin eğitim durumu	İlköğretim	11	4,41±0,48 (4,1)	4,44±0,26 (4,5)
	Lise	54	4,34±0,39 (4,3)	4,23±0,55 (4,1)
	Ön lisans	18	4,28±0,33 (4,3)	4,29±0,35 (4,3)
	Lisans	102	4,38±0,40 (4,4)	4,49±0,35 (4,6)
	Lisansüstü	21	4,56±0,30 (4,6)	4,75±0,16 (4,8)
	^a p			0,212
İşletme görevlisinin unvanı	Genel Müdür	38	4,31±0,39 (4)	4,32±0,37 (4,3)
	Genel Müdür Yrd.	39	4,49±0,35 (4,5)	4,60±0,31 (4,7)
	Müdür	69	4,38±0,38 (4,4)	4,39±0,51 (4,5)
	Müdür Yrd.	33	4,31±0,39 (4,3)	4,43±0,41 (4,5)
	Diğer	27	4,42±0,44 (4,3)	4,42±0,36 (4,5)
	^a p		0,208	0,017*
İşletmede çalışan kişi sayısı	1-20 kişi	73	4,30±0,43 (4,1)	4,30±0,49 (4,4)
	21-40 kişi	44	4,32±0,36 (4,3)	4,41±0,34 (4,5)
	41-60 kişi	26	4,43±0,31 (4,4)	4,39±0,46 (4,5)
	61-80 kişi	24	4,42±0,41 (4,4)	4,54±0,31 (4,6)
	81-100 kişi	21	4,55±0,29 (4,5)	4,71±0,16 (4,8)
	≥100 kişi	18	4,50±0,42 (4,6)	4,58±0,43 (4,8)
	^a p			0,061

r: Spearman's Korelasyon Katsayısı a: Kruskal Wallis Test *p<0,05 **p<0,01

İşletme yaşı ile iç kontrol ve dış denetim puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmamıştır (p>0,05). İşletme görevlisinin yaşı ile iç kontrol ve dış denetim puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmamıştır (p>0,05). Eğitim durumuna göre iç kontrol puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmazken (p>0,05); dış

denetim puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenmiştir ($p=0,001$; $p<0,01$). Anlamlılığın hangi gruptan kaynaklandığını saptamak için yapılan ikili karşılaştırmalar sonucu; lisansüstü mezunların dış denetim puanları, lise ($p=0,001$), ön lisans ($p=0,001$) ve lisans ($p=0,023$) mezunlarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($p<0,05$). Lisans mezunlarının puanları lise mezunlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($p=0,030$; $p<0,05$). Diğer ikili karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). İşletme görevlisinin unvanına göre iç kontrol puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenmemiş ($p>0,05$); dış denetim puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır ($p=0,017$; $p<0,05$). Anlamlılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit için yapılan ikili karşılaştırmalar sonucu; Genel Müdür Yardımcısı dış denetim puanları Genel Müdür puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($p=0,006$; $p<0,01$). Diğer ikili karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

ös
78

Çalışan kişi sayısına göre iç kontrol puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yer almazken ($p>0,05$); dış denetim puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu anlaşılmaktadır ($p=0,001$; $p<0,01$). Anlamlılığın hangi gruptan kaynaklandığını saptamak için yapılan ikili karşılaştırmalar sonucu; 81-100 kişi çalıştıran işletme dış denetim puanları, 1-20 kişi çalıştıran ($p=0,001$) ve 21-40 kişi çalıştıran ($p=0,026$) işletmelerden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($p<0,05$). Diğer ikili karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmamıştır ($p>0,05$).

Kontrol sistemlerine ait faktör analizinden risk yapısına dair analizler gerçekleştirilmiştir. Tablo 7’de elde edilen faktör yükleri bulunmaktadır.

Tablo 7. Faktör Analizi Ağırlıkları

	Faktörler		
	1	2	3
İşletmelerde iç denetim faaliyetleri belirli aralıklarla, sürekli olarak yapılması yönetsel riskleri azaltacaktır.	0,645		
İç denetim, işletmelerin her yıl sistemli bir şekilde amaç ve hedeflere yönelik riskleri belirlemesine etki eder.	0,566		
İç kontrol, risklere karşı eylem planları oluşturmaya etki eder.	0,596		
İç Denetim bir işletmede, finansal ve operasyonel bilginin doğru ve güvenilir olup olmadığının belirlenmesini sağlar.	0,762		
İç Kontrol bir işletmede, risklerin tanımlanmış ve en aza indirilmiş olup olmadığını denetler.	0,733		

İç Kontrol bir işletmede, kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını saptar.	0,663		
İç Denetim; personelin bilgi ve tecrübe yetersizliği, motivasyon eksikliği, aşırı iş yükü gibi durumların tespitine ve düzeltilmesine yardımcı olur.	0,658		
İşletmede uygulanan iç denetim sistemi yöneticilerin yanlış finansal kararlar verme ihtimalini azaltır.		0,311	
Dış denetim (bağımsız denetim...) yapılması yöneticilerin finansal kararlarını daha rasyonel vermelerini sağlar.		0,399	
Yönetim kurulunda bağımsız üyelerin olması, yönetim riskini azaltır.		0,506	
İç Kontrol bir işletmede, hedeflere etkin bir biçimde ulaşıp ulaşılmadığının belirlenmesini sağlar.		0,315	
Dış denetim, risklerin ortaya çıkma olasılıkları ve olası etkilerini yılda en az bir kez analiz etmelidir.		0,665	
Dış Denetim bir işletmede, risklerin tanımlanmış ve en aza indirilmiş olup olmadığını denetler.		0,747	
Dış Denetim bir işletmede, kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını saptar.		0,711	
Dış Denetim bir işletmede, hedeflere etkin bir biçimde ulaşıp ulaşılmadığının belirlenmesini sağlar.		0,506	
İşletmelerde dış denetim faaliyetleri belirli aralıklarla, sürekli olarak yapılması yönetsel riskleri azaltacaktır.			0,765
İşletmelerde dış denetim raporları, planlama ve karar alma aşamasında etkilidir.			0,757
Dış denetim, işletmelerin her yıl sistemli bir şekilde amaç ve hedeflere yönelik riskleri belirlemesine etki eder.			0,734

Analiz sonucunda risk yapısının, finansal risk, operasyonel risk ve yönetsel risk olmak üzere üç alt faktörden oluştuğu belirlenmiştir. Bu 3 faktör ölçeğin varyansının %47,8'ini açıklamaktadır. Analiz sonucunda elde edilen varyans oranları ne kadar yüksekse, ölçeğin faktör yapısı da o kadar güçlü olmaktadır. Riskler anketinin iç tutarlılığının incelenmesi sonrasında $\alpha = 0,845$ güvenilirlik değeri elde edilmiştir. Bu ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Faktörü oluşturan maddelerin güvenilirlik düzeyine etkileri ise Tablo 8'de sunulmuştur. Toplam ölçeğin ve alt boyutların Cronbach Alfa iç tutarlılık değerleri

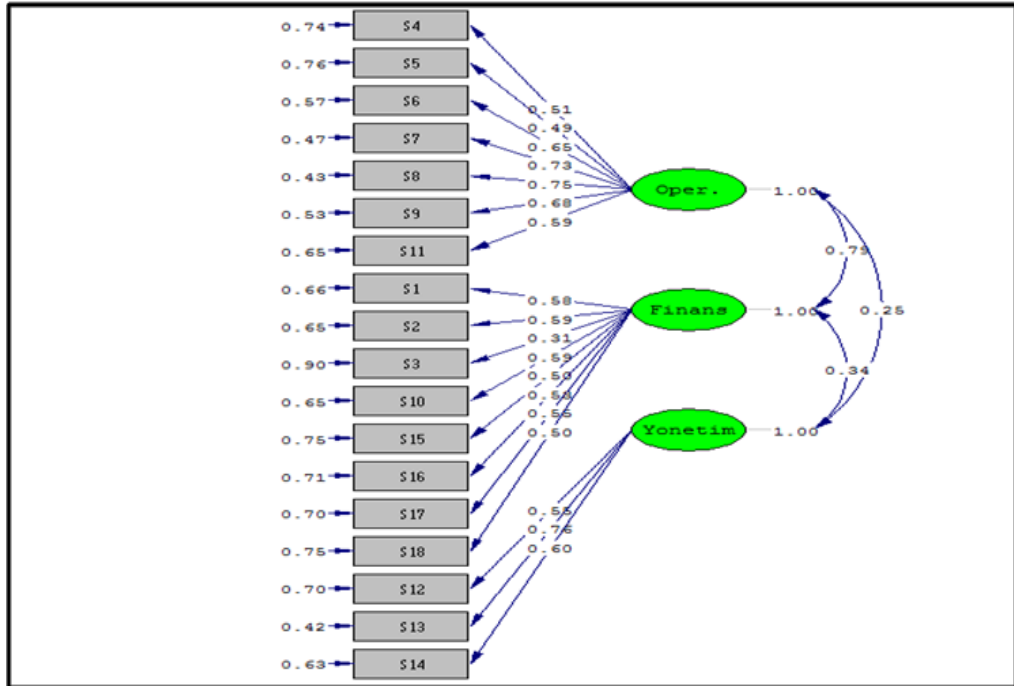
incelendiğinde Operasyonel risk faktörü için 0,819; Finansal risk için 0,740; Yönetimsel risk için 0,669 ve toplam ölçek için 0,845 olarak tespit edilmiştir. Tablo 8 risk ölçeğinin sonuçlarını yansıtmaktadır.

Tablo 8. Riskler Ölçeği Puanlarının Dağılımı

	Soru Sayısı	Min-Mak (Medyan)	Ort±Ss	Cronbach's Alpha
Operasyonel risk	7	1-3 (1,7)	1,63±0,44	0,819
Finansal risk	8	1-2,6 (1,7)	1,64±0,38	0,740
Yönetimsel risk	3	1-3,7 (2)	1,95±0,48	0,669
Toplam	18	1-2,4 (1,8)	1,74±0,32	0,845

ÖS
80

Riskler ölçeğinin Operasyonel risk alt boyut puanı 1 ile 3 arasında değişmekte olup, ortalama $1,63 \pm 0,44$; Finansal risk alt boyut puanı 1 ile 2,6 arasında değişmekte olup, ortalama $1,64 \pm 0,38$ ve Yönetimsel risk alt boyut puanı 1 ile 3,7 arasında değişmekte olup, ortalama $1,95 \pm 0,48$ 'dir. Riskler ölçeği toplam puanı ise 1 ile 2,4 arasında değişmekte olup, ortalama $1,74 \pm 0,32$ 'dir. Riskler ölçeğine ilişkin 3 alt boyutu oluşturan soruların, doğrulayıcı faktör analizi sonucundaki standartlaştırılmış yükleri Şekil 2'de görülmektedir.

Şekil 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonucunda Elde Edilen Standartlaştırılmış Yükler

Tablo 9. Riskler Ölçeği İçin Doğrulayıcı Faktör Analizine Ait Uyum Ölçüleri

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Model Sonuçlar	Uyum
RMSEA	$0 < RMSEA < 0,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,10$	0,079	Kabul Edilebilir
CFI	$0,97 \leq CFI \leq 1$	$0,95 \leq CFI \leq 0,97$	0,95	Kabul Edilebilir
IFI	$0,97 \leq IFI \leq 1$	$0,95 \leq IFI \leq 0,97$	0,95	Kabul Edilebilir
χ^2 / df	$0 \leq \chi^2 / df \leq 2$	$2 \leq \chi^2 / df \leq 3$	2,28	Kabul Edilebilir

Tablo 9’da bulunan uyum indislerinden RMSEA uyum ölçümü 0,079 olup, kabul edilebilir uyum göstermektedir. Diğer uyum ölçülerinden CFI ve IFI ölçümleri de kabul edilebilir uyum göstermektedir. Buna göre uyum ölçülerinin kabul edilebilir uyum göstermeleri ayrıca düzeltilmeli ki-kare değerinin de kabul edilebilir uyum göstermesi, verilerin kabul edilebilir uyuma sahip olduğu ve modelin istatistiksel olarak anlamlı ve geçerli olduğunu göstermektedir.

**ÖS
81**

Tablo 10. Tanımlayıcı Özelliklere Göre Operasyonel, Finansal ve Yönetimsel Risk Puanlarının Değerlendirmesi

			Operasyonel Risk	Finansal Risk	Yönetimsel Risk
			Ort±Ss (Medyan)	Ort±Ss (Medyan)	Ort±Ss (Medyan)
İşletme yaşı (yıl)	r	206	-0,078	-0,045	-0,077
	p		0,267	0,520	0,271
İşletme görevlisinin yaşı (yıl)	r	206	-0,092	-0,140	-0,004
	p		0,191	0,045*	0,957
İşletme görevlisinin eğitim durumu	İlköğretim	11	1,57±0,47 (1,6)	1,89±0,16 (2)	1,91±0,42 (2)
	Lise	54	1,71±0,45 (1,9)	1,77±0,39 (1,9)	1,92±0,41 (2)
	Ön lisans	18	1,71±0,44 (1,9)	1,69±0,37 (1,8)	2,04±0,36 (2)
	Lisans	102	1,64±0,45 (1,7)	1,61±0,38 (1,7)	2,00±0,53 (2)
	Lisansüstü	21	1,39±0,35 (1,3)	1,33±0,25 (1,3)	1,75±0,54 (1,7)
	p		0,080	0,001**	0,356
İşletme	Genel Müdür	38	1,73±0,41 (2)	1,78±0,37 (2)	1,82±0,41 (2)

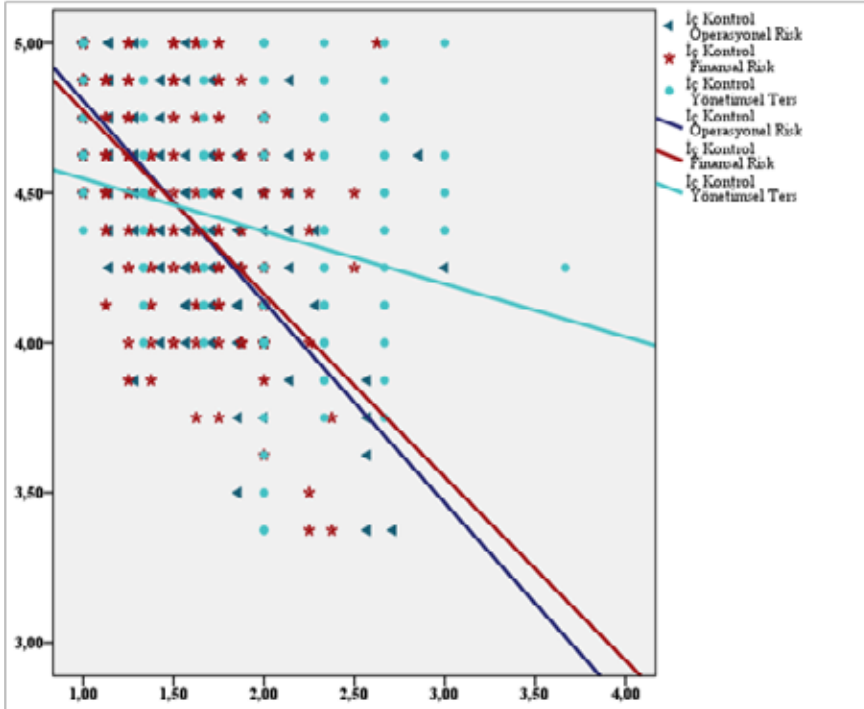
görevlisinin unvanı	Genel Müdür Yrd.	39	1,54±0,47 (1,6)	1,43±0,34 (1,5)	1,93±0,55 (2)
	Müdür	69	1,62±0,44 (1,6)	1,66±0,37 (1,8)	2,01±0,52 (2)
	Müdür Yrd.	33	1,67±0,47 (1,7)	1,64±0,41 (1,8)	2,04±0,38 (2)
	Diğer	27	1,63±0,44 (1,9)	1,71±0,37 (1,8)	1,89±0,50 (2)
	<i>p</i>		0,218	0,001**	0,301
İşletmede çalışan kişi sayısı	1-20 kişi	73	1,72±0,48 (2)	1,79±0,35 (1,9)	1,81±0,40 (2)
	21-40 kişi	44	1,68±0,39 (1,9)	1,68±0,33 (1,8)	2,05±0,53 (2)
	41-60 kişi	26	1,76±0,48 (1,9)	1,62±0,47 (1,6)	2,13±0,51 (2)
	61-80 kişi	24	1,51±0,34 (1,6)	1,47±0,41 (1,3)	2,03±0,49 (2,3)
	81-100 kişi	21	1,37±0,35 (1,3)	1,38±0,28 (1,3)	1,84±0,55 (1,7)
	≥100 kişi	18	1,51±0,43 (1,4)	1,55±0,34 (1,5)	2,04±0,43 (2)
	<i>p</i>		0,010*	0,001**	0,024*

İşletme yaşı ile operasyonel risk, finansal risk ve yönetimsel risk puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki yoktur ($p>0,05$). İşletme görevlisinin yaşı ile operasyonel risk ve yönetimsel risk puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki mevcut değildir ($p>0,05$). İşletme görevlisinin yaşı ile finansal risk puanları arasında negatif yönlü (yaş arttıkça finansal risk azalan) %14,0 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmıştır ($r:-0,140$; $p=0,045$; $p<0,05$). Eğitim durumuna göre operasyonel risk ve yönetimsel risk puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermezken ($p>0,05$); finansal risk puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu anlaşılmaktadır ($p=0,001$; $p<0,01$). Görev unvanına göre operasyonel risk ve yönetimsel risk puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermezken ($p>0,05$); finansal risk puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın var olduğu belirlenmiştir ($p=0,001$; $p<0,01$). İşletmede çalışan kişi sayısına göre yönetimsel risk puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır ve önemlidir ($p=0,024$; $p<0,05$). Anlamlılığın hangi gruptan kaynaklandığını saptamak için yapılan ikili karşılaştırmalar sonucu; 1-20 kişi çalıştıran işletmelerin yönetimsel risk puanları 41-60 kişi çalıştıranlardan anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur ($p=0,045$; $p<0,05$). Diğer ikili karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemiştir ($p>0,05$).

Tablo 11. Korelasyon Analizi : Kontrol Sistemleri Ölçeği Alt Boyut Puanları ile Riskler Ölçeği Alt Boyut Puanlarının İlişkisi

		İç Kontrol	Dış Kontrol
Operasyonel Risk	r	-0,773	-0,574
	p	0,001**	0,001**
Finansal Risk	r	-0,633	-0,737
	p	0,001**	0,001**
Yönetimsel Risk	r	-0,207	-0,229
	p	0,003**	0,001**

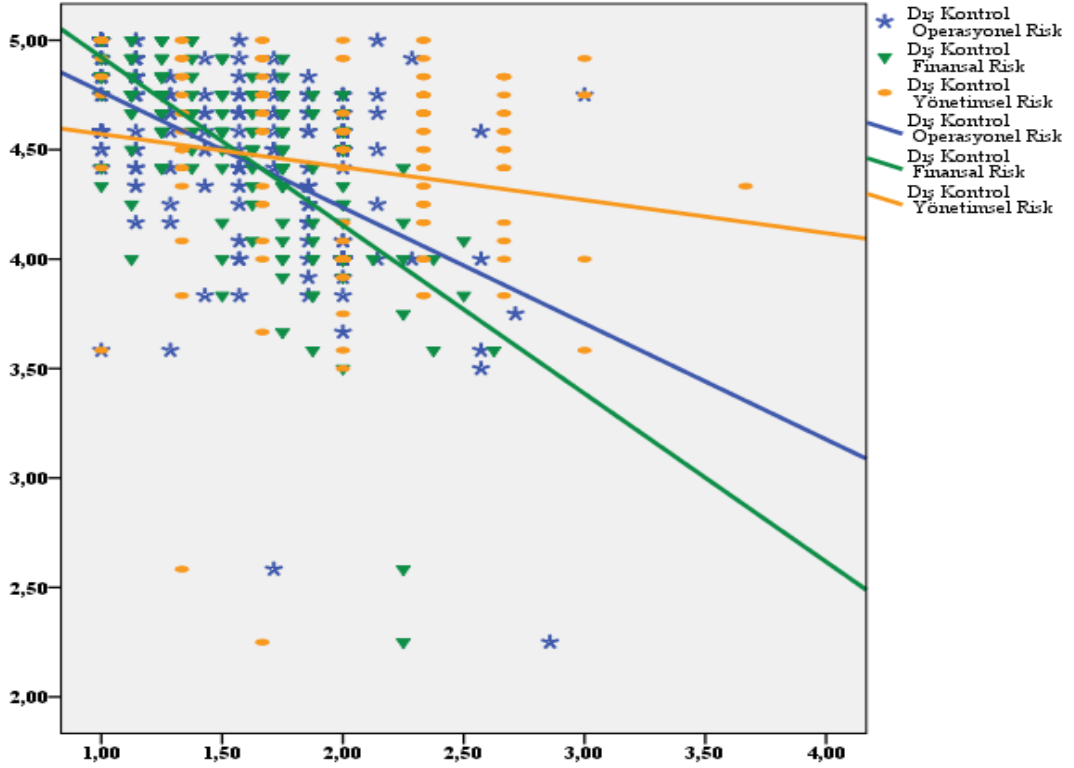
Korelasyon analizine göre; iç kontrol puanları ile operasyonel risk puanları arasında negatif yönlü (iç kontrol arttıkça operasyonel risk azalan) istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmıştır (r:-0,773; p=0,001; p<0,01). İç kontrol puanları ile finansal risk puanları arasında negatif yönlü (iç kontrol arttıkça finansal risk azalan) anlamlı ilişki saptanmıştır (r:-0,633; p=0,001; p<0,01). İç kontrol puanları ile yönetimsel risk puanları arasında negatif yönlü (iç kontrol arttıkça yönetim riski azalan) istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmıştır (r:-0,207; p=0,003; p<0,01).

Şekil 3. İç Kontrol Puanları ile Operasyonel, Finansal ve Yönetimsel Risk Puanlarının İlişkisi

Dış denetim puanları ile operasyonel risk puanları arasında negatif yönlü (dış kontrol arttıkça operasyonel risk azalan) anlamlı ilişki mevcuttur ($r:-0,574$; $p=0,001$; $p<0,01$). Dış denetim puanları ile finansal risk puanları arasında negatif yönlü (dış kontrol arttıkça finansal risk azalan) anlamlı ilişki vardır ($r:-0,737$; $p=0,001$; $p<0,01$). Dış denetim puanları ile yönetsel risk puanları arasında negatif yönlü (dış kontrol arttıkça yönetim riski azalan) %22,9 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ilişki mevcuttur ($r:-0,229$; $p=0,001$; $p<0,01$).

ÖS
84

Şekil 4. Dış Denetim Puanları ile Operasyonel, Finansal ve Yönetimsel Risk Puanlarının İlişkisi

İç kontrol ve dış denetim puanlarının, univariate analizde operasyonel risk puanları üzerine ayrı ayrı etkili faktörler oldukları saptanmıştır. Multivariate etkilerini göstermek için ise Linear Regresyon (Enter) analizi uygulanmıştır. İç kontrol ve dış denetimin operasyonel risk üzerine etki derecelerini gösteren modelin özeti ise Tablo 12’de verilmiştir. Buna göre ($R^2 = 0,793$) iç ve dış kontrol operasyonel riski %79,3 oranında etkilemektedir.

Tablo 12. Model Özeti

Model	R	R Kare	Düz. R Kare	Std. Hata
1	0,793	0,628	0,624	0,27

İç kontrol ve dış denetimin operasyonel risk düzeyine etkileri regresyon analizi yardımıyla test edilmiş olup, anlamlılık sütunundaki değerden ($F=171,421$; $p=0,001$; $p<0,01$) söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Model özeti Tablo 13'te gösterilmektedir.

Tablo 13. İç Kontrol ve Dış Denetimin ile Operasyonel Riske Etkisi

Model	Unstandardized Coefficients	<i>p</i>	95,0% Confidence Interval for B	
	B		Lower Bound	Upper Bound
(Constant)	5,987	0,001**	5,513	6,461
İç kontrol	-0,736	0,001**	-0,846	-0,626
Dış denetim	-0,255	0,001**	-0,356	-0,154

H1: İç Kontrol ve İç Denetim uygulamaları operasyonel riskleri azaltmaktadır.

Yapılan regresyon analizi sonucunda iç kontrolün modele anlamlı etkileri olduğu görülmekte olup ($p=0,001$; $p<0,01$); H1 hipotezi kabul edilmiştir.

H2: Dış Denetim uygulamaları operasyonel riskleri azaltmaktadır.

Analizi bulguları dış denetimin modele anlamlı etkileri olduğu görülmekte olup ($p=0,001$; $p<0,01$); H2 hipotezi kabul edilmiştir.

Regresyon Modeli;

Operasyonel risk= 5,987 – 0,736 (İç kontrol) - 0,255 (Dış kontrol)

İç kontrol ve dış denetim puanlarının, univariate analizde finansal risk puanları üzerine ayrı ayrı etkili faktörler oldukları saptanmıştır. Multivariate etkilerini göstermek için ise Lineer Regresyon (Enter) analizi uygulanmıştır.

İç kontrol ve dış denetimin finansal risk üzerine etki derecelerini gösteren modelin özeti ise

Tablo 14’te verilmiştir. Buna göre ($R^2 = 0,761$) iç kontrol ve dış denetim finansal riski %76,1 oranında etkilemektedir.

Tablo 14. Model Özeti

Model	R	R Kare	Düz. R Kare	Std. Hata
1	0,761	0,579	0,575	0,25

İç kontrol ve dış denetimin finansal risk düzeyine etkileri regresyon analizi yardımıyla test edilmiş olup, anlamlılık sütunundaki değerden ($F=139,729$; $p=0,001$; $p<0,01$) söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Model özeti Tablo 15’te gösterilmektedir.

ÖS
86

Tablo 15. İç Kontrol ve Dış Denetim ile Finansal Risk Arasındaki İlişki

Model	Unstandardized Coefficients	p	95,0% Confidence Interval for B	
	B		Lower Bound	Upper Bound
(Constant)	5,276	0,001**	4,839	5,713
İç kontrol	-0,343	0,001**	-0,444	-0,241
Dış denetim	-0,481	0,001**	-0,574	-0,388

H3: İç Kontrol ve İç Denetim uygulamaları finansal riskleri azaltmaktadır.

İç kontrolün modele anlamlı etkileri olduğu görülmekte olup ($p=0,001$; $p<0,01$); H3 hipotezi kabul edilmiştir.

H4: Dış Denetim uygulamaları finansal riskleri azaltmaktadır.

Regresyon analizi sonucunda dış denetimin modele anlamlı etkileri olduğu görülmekte olup ($p=0,001$; $p<0,01$); H4 hipotezi kabul edilmiştir.

Regresyon Modeli;

Finansal risk= 5,276 – 0,343 (İç kontrol) - 0,481 (Dış kontrol)

İç kontrol ve dış denetim puanlarının, univariate analizde yönetimsel risk puanları üzerine ayrı ayrı etkili faktörler oldukları saptanmıştır. Çok değişkenli etkilerini göstermek için ise Lineer Regresyon (Enter) analizi uygulanmıştır. İç kontrol ve dış denetimin yönetimsel risk üzerine etki derecelerini gösteren modelin özeti ise Tablo 16’da verilmiştir. Buna göre ($R^2 = 0,231$) iç kontrol ve dış denetim yönetim riskini %23,1 oranında etkilemektedir.

Tablo 16. Model Özeti

Model	R	R Kare	Düz. R Kare	Std. Hata
1	0,231	0,053	0,044	0,47

İç kontrol ve dış denetimin yönetsel risk düzeyine etkileri regresyon analizi yardımıyla test edilmiş olup, anlamlılık sütunundaki değerden (F=5,715; p=0,004; p<0,01) söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Model özeti Tablo 17’de gösterilmektedir.

Tablo 17. İç Kontrol ve Dış Denetim ile Yönetsel Risk Arasındaki İlişki

Model	Unstandardized Coefficients	p	95,0% Confidence Interval for B	
	B		Lower Bound	Upper Bound
(Constant)	3,345	0,001**	2,521	4,168
İç kontrol	-0,218	0,025*	-0,409	-0,027
Dış denetim	-0,099	0,265	-0,275	0,076

H5: İç Kontrol ve İç Denetim uygulamaları yönetsel riskleri azaltmaktadır.

Yapılan regresyon analizi sonucunda iç kontrolün modele anlamlı etkileri olduğu görülmekte olup (p=0,025; p<0,05); H5 hipotezi kabul edilmiştir.

H6: Dış Denetim uygulamaları yönetsel riskleri azaltmaktadır.

Yapılan regresyon analizi sonucunda dış denetimin modele etkisi anlamlı saptanmamıştır (p=0,265; p>0,05). H6 hipotezi reddedilmiştir.

Regresyon Modeli;

Yönetsel risk = 3,345 – 0,218 (İç kontrol)-0,009(Dış kontrol)

7. SONUÇ

Çalışmamızda, yönetim risklerini, operasyonel, finansal ve yönetsel riskler olarak gruplandırıp, küçük ve orta boy işletmelerdeki vekil yöneticilerin kontrol sistemlerinin bu risk gruplarına etkilerini değerlendirmeleri istenmiştir. Bu bağlamda, risk ölçeği ve kontrol sistemleri ölçeği olmak üzere anket soruları gruplandırılmıştır. Anketin uygulandığı firma yöneticilerinin büyük çoğunluğu, işe aldıkları kişilerin seçimine katkısı olduğunu ifade etmiş

olup, ülkemizdeki yönetici profili ile korele bir şekilde çalışmamızda da yöneticilerin personel alımında karar verici konumda oldukları ortaya çıkmıştır.

İşletmeler, bünyelerinde iç denetim birimi olup olmadığı sorulduğunda, büyük çoğunluğu (%96) iç denetim departmanlarının bulunduğunu belirtmiştir. Anketin uygulanmış olduğu küçük ve orta boy işletmelerin iç denetime verdiği önem açık bir şekilde görülmüştür. Denetim sürecinde en çok kullanılan yöntemin, geri bildirim ve raporlama olduğu ifade edilmiştir. Sadece %8'inde bağımsız denetim uygulandığı görülmüştür. Mali durumun ve finansal tabloların geçerliliğinin ortaya konulduğu, hissedarların ve yatırımcıların objektif veriye erişebilecekleri bağımsız denetime gereken önemin verilmediği görülmektedir. Dış denetim faktör grubunun yönetici eğitim düzeyi ile karşılaştırılmasında; lisansüstü mezunların dış kontrol puanları, lise, ön lisans ve lisans mezunlarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Lisans mezunlarının puanları lise mezunlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Bu saptamaya göre, yöneticinin eğitim düzeyi yükseldikçe bağımsız denetime verilen önemin arttığı görülse de; bu önemin düşünce bazında kalmış olduğu, uygulamaya geçirilemediği görülmektedir. Fazla personel çalıştıran işletmelerin dış denetim puanları, az personel çalıştıran işletmelerden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Çalışan kişi sayısının artmasıyla iç kontrolle birlikte, bağımsız bir denetimin yapılmasının işletmenin hedefine ulaşması için yararlı olacağı düşünülmektedir. İşletme görevlisinin yaşı arttıkça ve eğitim düzeyleri arttıkça finansal risk puanlarının düştüğü gözlenmiştir. Yöneticinin yaşına ve eğitim düzeyine bağlı olarak artan tecrübesinin, denetimlerin finansal riskleri düşürmede etkili olacağı yönünde görüş bildirmelerine neden olduğu düşünülmektedir. İşletmelerinde az kişi çalıştıranların operasyonel ve finansal risk puanları, fazla kişi çalıştıranlardan yüksek bulunmuştur. Fazla kişinin çalışması, operasyonel risklerin ortaya çıkma olasılığını yükseltmektedir. Bu risk artışının, kontrol sistemleri ile azaltılabileceği düşünülmektedir. Fazla kişi çalıştıran işletmeler, bütçe ve sermaye olarak daha büyük çaplı olup, yatırımlarının ve finansal risklerinin fazla olacağı bilinmektedir. Buna bağlı olarak da, yapılacak olan denetimlerin finansal riskleri azaltacağı düşünülmektedir.

İç kontrol puanları ile tüm risk puanları arasında negatif yönlü (iç kontrol arttıkça risk puanları azalan) istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmıştır. Çalışmanın uygulandığı firmalardaki vekiller, iç kontrol uygulamalarının riskleri azaltacağı yönünde görüş bildirmişlerdir. İç kontrol uygulamaları, firmanın amaçlarına ulaşmasına yönelik politikalar bütünü olduğundan, işletmeler amaçlarına ulaşma sürecinde ortaya çıkabilecek riskleri azaltmak için yararlı olacağı görülmektedir. Dış denetim puanları ile tüm risk puanları arasında negatif yönlü (dış denetim arttıkça risk azalan) istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmıştır. Çalışmanın uygulandığı firmalardaki vekiller, dış denetim uygulamalarının riskleri azaltacağı yönünde görüş bildirmişlerdir. Veriler, dış denetimin finansal tablolar ve mali durumlar ile ilişkili olması nedeniyle finansal risklerin azalması üzerine etkisinin daha kuvvetli olduğunu göstermektedir.

Hipotezlerin değerlendirilmesinde; dış denetimin yönetsel riski azalttığı hipotezi reddedilmiş olup, diğer tüm hipotezler kabul edilmiştir. İç kontrol sistemleri, hedefe ulaştıran politikalar olarak özetlenecek olursa, doğru uygulandığı takdirde riskleri azaltması doğası gereği beklenen bir sonuçtur. Bu sonucu işletmelerdeki yönetici olan vekiller tarafından da

doğrulanmış olduğu görülmektedir. Etkin ve verimli iç kontrol ve iç denetim uygulamalarının riskleri azaltacağı vekâleten yönetilen şirketlerde de kabul görmüştür.

Dış denetim uygulamaları, işletmenin bağımsız denetçiler tarafından, üçüncü şahıslara güvenilir bilgi sağlaması ve yöneticilere düzenlenen finansal tabloların ve mali durumun doğruluğunu bildirmesi açısından çok yararlı olduğu bilinmektedir. Vekâlet teorisi kapsamında; asilin bilgi eksikliğini ortadan kaldırmak için vekâlet maliyeti olarak kabul edilen bağımsız denetleme bilgilerine ihtiyacı vardır. Vekillerin, yönetsel risklerin azalmasına dış denetimin etki etmediği yönünde görüş bildirmelerinin temelinde bu durum rol oynamaktadır. Vekilin yönetim sürecindeki eksikliğinin, dış denetim ile ortaya konabileceği düşüncesi de, dış denetimin yönetim risklerini azaltmadığı görüşüne yol açabilecektir. Ayrıca, dış denetimin daha ziyade finansal tablolarla ve mali durumla ilgili olduğunun düşünülmesi de, bu yönde fikir beyan edilmesine yol açmış olabilir. Finansal ve operasyonel riskleri azaltması konusundaki hipotezler ise vekiller tarafından kabul edilmiştir. Bağımsız bir denetçinin uygulamalarının özellikle finansal riskleri azaltacağı bilinmektedir. Ancak dış denetimin riskleri azaltacağı düşünülse de, vekiller tarafından en az tercih edilen denetim uygulaması olarak tercih edilmektedir. Bu bağlamda, dış denetim uygulamalarının riskleri azaltacağı görüşü hakim iken pratikte uygulanmaması bir eksiklik olarak görülmüş olup, daha çok uygulanmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alagöz A. 2008. “İşletmelerde İç Kontrol Sisteminin Önemi Ve Denetim Komiteleri İle İç Denetim Birimi İlişkisinin Hata ve Hilelerin Önlenmesindeki Rolü”, Güncel İşletmecilik Konuları, Tablet Yayınları, Konya.
- Al-Shbail, A. M. ve T. A. A. Turki. 2017. “A Theoretical Discussion of Internal Audit Effectiveness in Kuwaiti Industrial SMEs”, International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences, 7 (1).
- Boyacıoğlu M. A. 2003. Bankalarda Derecelendirme (Rating) ve Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Ampirik Bir Çalışma, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Konya.
- Brustbauer, J. 2016. “Enterprise Risk Management In Smes: Towards A Structural Model”, International Small Business Journal, 34 (1).
- Defliese P. L., H. R. Jaenicke, J. D. Sullivan ve R. A. Gnospelius. 1984. Montgomery’s Auditing, John Wiley and Sons, Inc.
- Demirbaş M. 2005. “İç Kontrol ve İç Denetim Faaliyetlerinin Kapsamında Meydana Gelen Değişimler”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(7).
- Dubihlela, J. ve L. Nqala. 2017, “ Internal Controls Systems And The Risk Performance Characterizing Small And Medium Manufacturing Firms In The Cape Metropole,

International Journal Of Business And Management Studies, 9 (2).

Eisenhardt K. M. 1989. "Agency Theory: An Assessment and Review" The Academy of Management Review, 14 (1).

Falkner, E.M., M. R. W. Hiebl. 2015. "Risk management in SMEs: A Systematic Review Of Available Evidence", The Journal Of Risk Finance, 16 (2).

Güredin E. 1999. Denetim, Beta Basım Yayım, İstanbul.

Güredin E. 2007. Denetim ve Güvence Hizmetleri, Arıkan Yayınları, İstanbul.

Hepworth N. 2002. Control and Internal Audit, CIPFA, UK.

İşletme Risk Yönetimi, Fethiye Ticaret ve Sanayi Odası, Muğla.

Kiema, H., A. Ahmed ve N. Jane. 2015. "The Influence of Internal Audit Independence on the Financial Performance of Small and Medium Enterprises: A Case of the Construction Industry in Mombasa County", International Journal of Management and Commerce Innovations, 3 (1).

Korkmaz U., 2007. "Kamuda İç Denetim", Bütçe Dünyası Dergisi, 2 (26).

Krause, T. A. ve Y. Tse. 2016. "Risk Management and Firm Value: Recent Theory and Evidence", International Journal of Accounting and Information Management, 24.

Oksay S. ve O. Acar. 2007. "Avrupa Birliği ve Türk Sigorta Sektöründe Denetim", Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği Yayın No: 23, Sigorta Araştırma ve İnceleme Yayınları 9, Ceyma Matbaacılık, İstanbul.

Özyılmaz A. ve F. Ölçer. 2008. Güncel Yönetim ve Organizasyon Yaklaşımları, Seçkin Yayıncılık

Ross S. A., 1973. "The Economic Theory of Agency: The Principal's Problem" American Economic Review, 63 (2).

Sağlar J. ve K. Tuan. 2009. "İşletmelerde İç Denetim Fonksiyonunun Bağımsız Dış Denetim Maliyeti Üzerindeki Etkileri", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(1).

Shanmugam, J. K., A. Ali ve M. H. C. Haat. 2012. " Internal Control, Risk Management And Fraud Prevention Measures On SMEs: Reliability And Validity Of Research Instrument", 3rd International Conference On Business And Economic Research (3rd ICBER 2012) Proceedings, 12 - 13 March, Bandung, Indonesia.

Soin, K., P. Collier. 2013. "Risk And Risk Management In Management Accounting And Control", Management Accounting Research, 24.

Sun, L. ve N. Su. 2018. “Internal Control, Nature of Equity and Corporate Social Responsibility”, *Journal of Management and Strategy*, 9 (1).

Tuan, A. K. ve J. Sağlar. 2004. “İç Denetçinin Örgüt İçindeki Yerinin Denetim Faaliyetleri Açısından Önemi”, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 4.

Yang, S., M. Ishtiaq ve M. Anwar. 2018. “Enterprise Risk Management Practices and Firm Performance, the Mediating Role of Competitive Advantage and the Moderating Role of Financial Literacy”, *Journal of Risk and Financial Management*, 11 (35).

Yıllancı, M., 2001. “Muhasebe Bilgi Sistemleri İç Kontrol ve Verimlilik Üçgeni”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 3.

Zoghi, F. S. 2017. “Risk Management Practices and SMEs: An empirical Study on Turkish SMEs”, *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 8 (2).